

SOLDATS I POETES

LES CARTES
DE JOAN SALES
A
MÀRIUS TORRES

per Montserrat Bacardí

Joan Sales pertany a la generació (aquella que era jove la primavera del 1936) que tal vegada va viure amb més intensitat la guerra, atès que els va arribar quan, com a persones i ciutadans i, eventualment, com a creadors, havien d'accedir a la plena maduresa.¹ I si bé per a tots va ser, com va anomenar-la Tísner, «una grossa experiència»,² cap altre escriptor no va fer-ne, com ho va fer Sales, l'eix gairebé exclusiu d'una obra literària intensa i excepcional.

Cartes a Màrius Torres n'és un compendi. A més d'incloure la poesia completa de Sales —*Viatge d'un moribund*, que ja havia estat editada, per separat, el 1952—, el llibre proporciona una mena d'epítom de les seves preocupacions ideològiques i espirituals majors. El Sales jove de les cartes a l'amic malalt ja és, en essència, el Sales madur que retrobarem a l'etapa mexicana dels «Quaderns de l'Exili» o als pròlegs amb què, fins a la mort, va puntejar una de les tasques editorials més fecundes d'aquest país.

La gran experiència de la vida

«La guerra ha estat per a mi la gran experiència de la vida, el que més m'ha interessat, el que més m'ha apassionat. Poc abans, jo havia conegut en Màrius Torres, amb qui m'havia de lligar una gran amistat. Ell estava malalt en el sanatori de Puig d'Olena. La germana d'una companya d'aquest servei també hi era, i va ser a través d'ella que el vaig conèixer.»³

La relació epistolar de Sales amb Màrius Torres i Mercè i Esperança Figueras —els tres corresponents a qui s'adreça— s'inicia el febrer del 1936 i s'acaba el novembre del 1941. Cinc anys decisius per a l'obra de tots dos escriptors: Màrius Torres hi compon una gran part de la seva producció poètica, mentre que Joan Sales hi respira moltes de les anècdotes i dels conflictes que afloraran a *Incerta glòria*. L'un, al sanatori de Puig d'Olena; l'altre, sobretot al front.

El nucli temàtic de la correspondència és la guerra. Sales es presenta com a voluntari tan bon punt el govern català organitza unes milícies, bo i amb el convenciment que «Potser tot plegat no haurà estat més que una "militarada" seguida d'una "setmana tràgica" com tantes» (pàg. 21).⁴ Ben aviat, però, l'acarnissament de l'adversari es fa tan palès que Sales quasi es ruboritzava del seu optimisme: «Quan recordo el que deia o escrivia en els primers moments del cataclisme em cou de pensar com m'equivocava» (pàg. 51).

Així, doncs, moltes de les cartes del recull esdevenen un minuciós dietari de guerra des d'un punt de vista, el d'un jove català creient, que no acaba d'acomodar-se amb els punts de vista oficials de cap dels dos bàndols en lluita. Per la primera de les condicions esmentades

decideix de combatre al costat de la República: «La meua reacció pot resumir-se en un crit: ¡visca el govern legítim de Catalunya!» (pàg. 18). I rebla, a més: «Per pueril que pugui semblar, la pregunta «¿qui ha començat?» és moralment decisiva» (pàg. 19). Ho és per a Sales perquè considera i vol considerar la guerra —aquesta actitud va conservar-la al llarg de la seva vida— com la defensa legítima del poble català davant una agressió forastera, encara que alguns interessos creats en deformessin de vegades el sentit: «Volem ser soldats i no bandits, lluitar per amor de la pàtria catalana i no per odi a ningú» (pàg. 77). Sales se sent aterrat davant la possibilitat d'haver de lluitar per algun altre mòbil que no sigui la pàtria, l'horroritza que la guerra esdevingui civil: «Si aquesta als meus ulls ho fos, faria qualsevol cosa per no prendre-hi part» (pàg. 95). No solament per la repugnància que això li provocaria —que, de fet, li'n va provocar quan n'albirava indicis—, sinó també perquè no vol concebre el conflicte com un litigi de partits polítics (al llarg de l'epistolari reitera com en va quedar, d'embatat, arran de la militància al Partit Comunista Català). Per a ell, com per a tants d'altres joves catalanistes, només existeix una causa per a agafar les armes: «Jo no tinc tampoc idees polítiques de cap mena, l'únic que em pot moure és l'interès per Catalunya. Tant me fa les dretes com les esquerres, els burgesos com els proletaris i fins i tot, políticament, els cristians com els marxistes» (pàg. 113).

Aquests són els principis que menen el brillant professor-corrector de llengua catalana (número u *ex aequo* en unes oposicions presidides per Fabra) a allistar-se. Ben aviat la conflagració pren uns tombants que no s'adiuen amb aquests principis. Sales aleshores comença a explicar i a explicar-se: a explicar els esdeveniments a uns interlocutors internats en un sanatori des de la

perspectiva de qui hi pren part i, també, d'una manera velada, a justificar la seva presència en la lluita. El primer desengany es tradueix en una creixent desconfiança envers el govern català, presidit per Lluís Companys, on predominen els homes d'Esquerra Republicana de Catalunya. D'entrada, per la pusil·lanimitat amb què ha enfrontat els desordres dels extremistes, amb la pèrdua de credibilitat que això comporta, almenys a ulls d'aquells que, com la seva família, professen la moderació. Així mateix, per un seguit de decisions davant les quals Sales és molt crític i sensible: «No se veure en molts d'ells més que uns xarlatans i uns culs-de-cafè, eterns conspiradors que des del poder continuen vociferant com des de l'oposició, energúmens plens de manies demencials —contra la Lliga, contra el clero, contra els militars, contra tothom—; sobretot contra els seus propis compatriotes —massa burgesos segons ells— mentre en canvi es deixen etabonar a cada pas per qualsevol xarlatà vingut de fora» (pàg. 52).

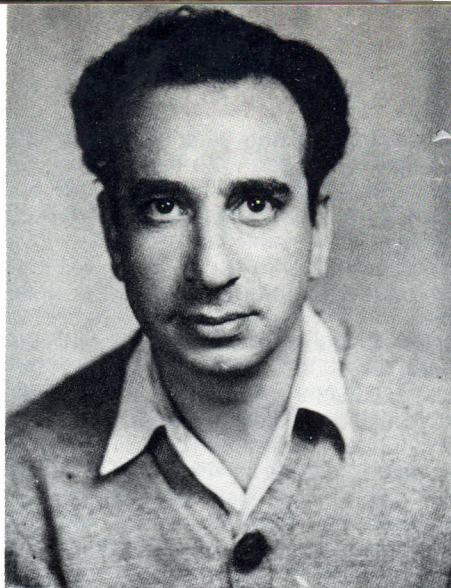
La progressiva subordinació del govern català a les decisions del govern de la República espanyola el reforma en una de les idees sostingudes amb més vehemència al llarg de l'epistolari —i, en un altre context, als «Quaderns de l'Exili»⁵—: la necessitat d'instituir un exèrcit propi sota el control de la Generalitat i de combatre únicament sota la seva bandera. A més d'una necessitat estricta del conflicte en curs, Sales considera que es tracta d'un instrument indispensable per a la consolidació d'un poble: «No hi ha una nació sense exèrcit; ve aquí un axioma, antipàtic o no, que no hauríem de perdre mai de vista si no volem que el nostre pretès "nacionalisme" resulti en definitiva poc més que vent» (pàg. 139). Així mateix, n'és partidari, encara que sembli paradoxal —però, «*si vis pacem, para bellum*»—, perquè li desagrada la guerra: «Poques persones hi deu haver al món tan amants de la pau com jo; per això sóc militarista; un poble només pot defensar-la defensant-se» (pàg. 149). I, en el cas de Catalunya, conclou, si no hi ha pau civil resulta quasi impossible la vertadera consolidació nacional, vist el caire que prenen els esdeveniments: a la tardor del 1937 el govern de la República espanyola s'instal·la a Barcelona i retalla fins als màxims possibles l'autonomia (política, econòmica, militar) de la Generalitat.

Després de la desfeta del 1939, Sales va participar, des de París i des de Mèxic, en diversos intents de constitució d'una unitat de voluntaris catalans que, sota la insígnia de les quatre barres, havia de lluitar al costat dels aliats per una raó d'estratègia política elemental: «El dia de la victòria estaran en el seu dret d'ignorar-nos si no ens han vist el dia de la prova» (pàg. 489). En aquestes cartes

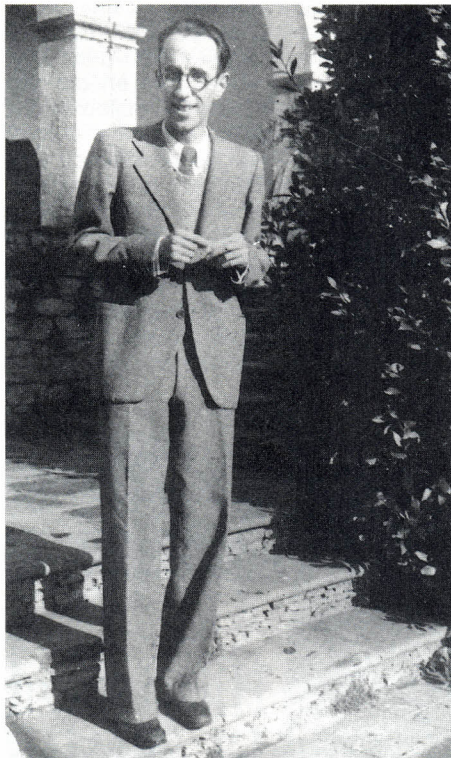
s'entreveu el convenciment que la guerra no s'ha acabat, que cal reprendre-la des d'on sigui i que, en aquells moments, es presenta una avinentesa immillorable: la confrontació europea permet de batallar pel país lluny del país, prou malmès després de tres anys d'horroros bèl·lics. I, val a dir-ho: rera els plantejaments teòrics s'endevenen les recances de l'home tenaç, lluitador: «Si no fem alguna cosa mentre encara n'és hora, si no piquem el ferro mentre és calent, com justificarem el dia de demà que abandonéssim la pàtria quan era més desventurada?» (pàg. 490). En paraules de Pere Calders: «[...] en Sales fou un combatent que no es va rendir mai. Senzillament, va fer servir les armes que tenia a l'abast per continuar la brega, com un maqui il·luminat per uns ideals incommovibles.»⁶

L'experiència de la guerra que Sales brinda als seus amics ofereix, encara, d'altres punts d'interès. Tal com acostuma a passar quan els esdeveniments comporten grans sotragades morals, s'insinuen en les cartes algunes contradiccions. És lògic: la immediatesa dels fets provoca una mena de borratxera difícil d'assimilar. Sales, que s'ha declarat enemic de la Guerra, en abstracte, no amaga, tanmateix, una certa atracció per la guerra, en concret, i per la vida militar, bé que sovint n'invoqui una finalitat —«La lluita en ella mateixa no em desagrada pas. La guerra, en tot cas, em sembla menys absurda que altres coses, sempre que tingui una motivació patriòtica» (pàg. 95) — o els seus afectes envigoridors —«En aquestes posicions de Monte Oscuro sóc l'home feliç» (pàg. 205) o «La vida de campanya ja té damunt meu una influència tonificant» (pàg. 266). D'altres vegades, però, no pot amagar una inequívoca —i fins a un cert punt sorprenent, vista la seva intensitat— flaca per la vida casernària i pels riscos de les trinxeres, que el duu a sospirar: «¡Com enyoro l'ambient del batalló!» (pàg. 382), o a admetre: «Aquells dies eren de tràfec per a nosaltres i el cert és que vaig arribar a oblidar-vos a tots, fins les dues Nuris. Era com una borratxera i també com una mena de felicitat. L'exèrcit és una gran borratxera i també com una mena de felicitat. L'exèrcit és una gran família, capaç en certs moments de fer oblidar la petita» (pàg. 271-272). És sensible Sales a la fascinació que les formes de vida elementals, les situacions primàries, han exercit sovint en els homes de tipus reflexiu i espiritual? L'atrau el fet de servir anònimament una bona causa? A més, es tracta d'una experiència límit i, per tant, en un sentit ampli del terme, «religiosa»: «No et sabria explicar el que se sent en moments així; és com una borratxera, però una borratxera "religiosa"» (pàg. 280).

Per tot això, l'angunieja romandre inactiu, a la reraguarda, els períodes en què per causes diverses no pot aconseguir la seva disponibilitat en cap sentit.

Joan Sales, si fa no fa a l'època de la correspondència amb Màrius Torres.

Màrius Torres, al Mas Blanc, poques setmanes abans de morir.

De bon principi, el neguiteja l'estatisme del govern: «Voldria ser un soldat disciplinat del govern del meu país, però el meu país no vol, per ara, soldats disciplinats; tot al contrari» (pàg. 40). El neguiteja en bona part per una qüestió de temperament: «Jo continuo en aquest oci, el de la infanteria quan no hi ha combats, que costa tant d'avesar-s'hi quan, com és el meu cas, no el duus a la sang» (pàg. 227). Fins i tot s'impacienta quan, el juny del 38, el detenen per no haver denunciat els dos germans petits que havien negligit el requeriment de presentar-se a files —un dels episodis més escruixidors del llibre— i no pot moure's de Barcelona mentre dura la instrucció de la causa. Tot plegat, quasi mig any: «Bé cal fer un últim esforç, un esforç desesperat per guanyar aquesta

guerra; esborrona de pensar com seria tractada Catalunya si la perdem. Pensant-hi encara em desfia més la inactivitat forçosa en què em trobo» (pàg. 390).

La glòria puja al cap

A poc a poc, Sales va sedimentant algunes de les idees i intuïcions bàsiques d'*Incerta glòria*. La crueltat i l'alegria de les trinxeres: de la vida. Dues cares d'una mateixa moneda, tèrbola i diàfana, gasiva i generosa, sòrdida i pura. Per al poeta Sales, el xoc amb la realitat es tradueix en una concepció de l'home en què els atzacucs existencials d'un romanticisme en majúscules, tragicista, profund, lúcid i pregonament sentit, són superats per l'amor a la terra més pròxima i al pròisme, un amor que no exclou el sacrifici.

Amb els corresponents, tanmateix, Sales acostuma a debatre qüestions més concretes, com la possibilitat d'aprofitar els vaivens de la política internacional —es parla de dividir l'Estat espanyol en dos territoris autònoms— per fer forta una nova nació catalana. I sempre es mostra molt cautelós en la narració de les operacions que no acaben de sortir bé i en les baixes que provoca el conflicte en els rengles republicans. Més aviat recalca que cal mantenir l'esperança, fer el cor fort. No obstant això, el gener del 1939, a les acaballes, escriu, sense cap més comentari: «La raó que tant a ell [Víctor Torres, germà de Màrius] com a mi ens hagin canviat de brigada és perquè de la nostra a penes si en queda la memòria» (pàg. 422). O, un any enrera, arran de la presa de Terol, lamenta: «Només fa pena de pensar en tants i tants, nostres o seus, com hauran caigut damunt la neu durant els assalts.» En aquesta frase l'adverbi «només» té un sentit restrictiu com mai. El trobem després d'una afirmació entusiasta: «És indescriptible l'eufòria de la tropa, sobretot entre els voluntaris i l'oficialitat» (pàg. 315). Aquesta és la doble perspectiva, sovint antagònica, que ofereix l'espectacle de la guerra. Més explícitament ho exposa uns mesos abans, en haver aconseguit una altra victòria: «Sóc l'únic oficial de la meua companyia que ha quedat en peu; no sé si haig d'estar content de la meua sort o avergonyir-me'n. Sóc, això sí, l'home més feliç del món, i tots al batalló per un igual; la glòria puja al cap» (pàg. 271). Sí, és fàcil que hi pugui, per la mateixa naturalesa de la guerra, experiència única fronterera amb tot i amb el no-res, allunyada del viure quotidià, on el poder és a l'abast de qualsevol soldat, al peu, això sí, de la pròpia pell. Si fa o no fa, com la incerta glòria d'un dia d'abril...

En les *Cartes a Màrius Torres* el lector d'*Incerta glòria* reconeix d'altres motius, anècdotes, paisatges i, fins i tot, tipus humans que devien servir a Sales com a punt de partida per a confeccionar alguns episodis de la novel·la. Per exem-

ple, l'anada de les Nuris —la muller i la filla— al front d'Aragó el Nadal del 37 fa pensar en la de la Trini i en Ramonet. *La pena del talió*n de les *Cartes*, novel·la pornogràfica que circula entre els oficials després d'haver-la requisada aquests als soldats, es transforma a *Incerta glòria* en *Los cuernos de Roldán*. Les descripcions d'alguns indrets d'Aragó, sobretot les d'Esterquël i de Santa Creu de Nogueres, recorden les d'Olivell i de Santa Espina de la novel·la. Tampoc no costa gaire de veure en els seus companys de l'Escola de Guerra, Cruells i Enric Usall, l'esbós d'alguns personatges, com el sacerdot homònim Cruells o Juli Soleràs, respectivament, si bé en el cas d'aquest, proteic i complex —un dels personatges majors de la novel·lística catalana de tots els temps—, és lícit de rastrejar-hi diverses influències que ens remetem, com a mínim, als Karamàzov de Dostoievski, en una síntesi genial d'una humanitat esqueixada, esborradora per la seva folla lucidesa.

Darrera del conflicte bèl·lic, a *Incerta glòria* emergeix el conflicte moral i religiós, fins a esdevenir el combat decisiu amb què s'acaren els personatges. Així mateix, a les *Cartes a Màrius Torres* sovintegen les reflexions d'aquest caire. En primer lloc, la constatació que la guerra modifica els sentiments religiosos dels qui hi participen. En general, la proximitat de la mort els fa més pietosos: «Tinc

uns evangelis, que tragino a la motxilla; en van sortint cada dia més, alguns de motxilles que no sospitàveu pas que poguessin amagar-ne» (pàg. 349). Sales confessa que sent una necessitat nova d'emparar-se en alguns signes: «Jo mateix, que en temps de pau no era gaire devot, ara, d'ençà de la guerra, sento unes ganes furibundes d'oïr missa» (pàg. 246). Crida l'atenció, en segon terme, el voluntarisme unanimitat de l'esperit religiós de Sales: l'avidesa que té de creure, la confiança, l'enardiment i la disponibilitat que hi esmerça: «Tots tenim dret a dir la nostra paraula, per humil que sigui; la meva, potser més que de confiança o esperança, voldria ser de fe; potser voldria creure més que no pas esperar. [...] Creguem i esperem que hi ha Algú darrera tant de misteri» (pàg. 187). Es tracta també d'una qüestió de pressura, d'escassetat: «Bé haig de creure, Màrius, en un Déu o altre en aquestes altures.» I el Déu en qui pot creure al front és, com les mateixes circumstàncies, peculiar, extrem —si més no, ho són les imatges de què se serveix: «He arribat a un punt que ja no puc creure més que en el Déu-trinxeraire de Galilea, que baixà del Cel per ensenyarnos que l'únic camí que duu a la glòria passa pel sofriment; un Déu d'infanteria en una paraula» (pàg. 295). Un Déu fet a mida de la situació, que tant pot esplaïar-se en manifestacions d'un extati-

cisme quasi panteístic: «Tot està amarat de Déu, fins la revolució» (pàg. 104), com en belles al·legories del Crist, com aquest Crist modern de Dostoievski, de Kierkegaard, més endavant de Bernanos, de Graham Greene, requisat pel l'home concret, comú, a una Teologia que ha esdevingut eixorca: «Quantes vegades, en aquestes interminables retirades, m'ha semblat veure una silueta davant nostre, al capallard, sobre la carena del fons; una silueta que arrossegava els peus com els nostres pobres soldats i que, com ells, duïa un pes damunt l'espatlla però no era el del fusell sinó el de la creu» (pàg. 350). Un pregon desig de solidaritat i de comprensió empara aquests pensaments.

L'home ho és tot

S'enganyaria qui tan sols veiés en les *Cartes a Màrius Torres* la crònica de l'experiència bèl·lica de Sales i del revisiu moral que li provoca. Es tracta més aviat d'un llibre de memòries epistolars,⁷ on tenen cabuda totes les inquietuds que concerneixen els dos interlocutors. Per això, moltes de les lletres adreçades a Màrius Torres versen principalment sobre literatura. Sovint, sobre poesia, sobre els versos de l'escriptor lleidatà. Sales els hi comenta a mesura que els va rebent, des de Barcelona: Madrid, Xàtiva, el front d'Aragó, Sant Pol de Mar i San Pedro de Macoris (Haití).

En tres tongades li adjunta sengles anàlisis del conjunt dels poemes coneguts fins a la data: unes «Remarques als teus versos vells i nous», el setembre del 1938; «Comentaris a les teves 32 poesies escollides», el novembre del mateix any, i uns comentaris, per temes, «que m'han inspirat els teus versos», el setembre del 1940. Bona part d'aquestes anotacions va servir de base dels diferents pròlegs, cada vegada més extensos, amb què Sales va encapçalar les edicions de la poesia de Màrius Torres. En aquest sentit, es poden llegir com els esbossos d'un assaig d'interpretació. Però, sobretot, cal veure-hi l'esforç d'un lector exigent i perspicaç, amb gust, que no s'està de comunicar al seu corresponent tot allò que pensa amb una sinceritat no gens comuna. Sales era conscient de la vàlua dels poemes que llegia, i sabia quin era el paper que li tocava de fer: «L'autor no pot mesurar l'eficàcia dels mots de què s'ha valgut per expressar-se; és solament el lector que pot fer-ho» (pàg. 416). La qual cosa no l'impedia d'admetre, amb un punt de falsa modèstia: «Ell és molt poeta i jo un molt petit crític. L'evolució de la seva poesia en els dos anys que fa que ens coneixem s'hauria produït igual sense mi» (pàg. 404). L'evolució, segurament que sí, però Sales, hi insistim, fa de lector, d'un lector que domina la gramàtica, que coneix les regles de la mètrica i

que, de poesia, n'ha assimilada molta (a les *Cartes* cita continuament Baudelaire, per qui tots dos escriptors sentien una gran admiració; també Virgili, els trobadors, Dant, Lull, March, Goethe, Poe, Verlaine, Valéry, Salvat-Papasseit, Ribba...). Les seves observacions abasten camps ben diversos. Qüestions de prosòdia, de ritme, de musicalitat, d'ordenació de la frase o, així mateix, qüestions gramaticals. D'altra banda, es tracta de comentaris detalladíssims: moltes vegades, estrofa per estrofa, vers per vers; comentaris sobre les diferents versions d'un poema o sobre les correccions. Consideracions temàtiques: l'ús d'imatges o de símbols, de colors, defectes de prolixitat o incoherències, i valoracions a propòsit dels títols o respecte a les diferents èpoques de la seva obra. Fins i tot li detecta influències, volgudes o no, i li recomana de llegir, per exemple, els trobadors.

L'exegesi dels poemes de Màrius Torres provoca en Sales reflexions de tipus genèric sobre la poesia i la literatura, algunes de les quals resulten força il·lustratives per a entendre la seva pròpia obra. Per exemple, l'elogi de la inspiració, en el sentit romàntic del terme: «Aquesta inspiració tan bescantada pels buròcrates de la poesia i sense la qual és tan impossible la poesia com l'amor» (pàg. 392); la recerca d'un estil, d'una manera de dir «natural»: «La naturalitat

és la conquesta més àrdua d'una llengua poètica» (pàg. 366); o la concepció de la poesia —de la literatura, per extensió— com a «despullament» d'un mateix: «La lírica és això: despullar-se de tota la hipocresia de la "discreció" per posar-se a parlar d'un mateix sense reserves» (pàg. 364). És per això que defensa, en una polèmica epistolar, la pintura de Dalí i el que ell anomena el «sobrerealisme», perquè expressen l'home, i «L'home ho és tot, sense excloure els seus deliris, somnis, al·lucinacions, terrors, angoixes i incoherències» (pàg. 239). A l'hora del judici definitiu, cal sotmetre-ho tot a un principi en el qual Sales confiava molt —fins com a editor—: «El plaer [...] és l'única regla de l'art» (pàg. 391).

Es tracta d'un ideari estètic assentat en un antiintel·lectualisme ferm, visceral, que en les *Cartes* es posa de manifest amb una certa bel·ligerància només en comptades ocasions (en canvi, Sales el formula en un to decididament combatiu als «Quaderns de l'Exili»⁸). Un ideari estètic que, extrapolat a la política —i a la política cultural—, el duu a refusar el que ell considera un confusionisme de valors nefast: el Noucentisme i qualsevol dels seus epígons: «Si em xoca la idea que de "nació" es fan els d'Estat Català, més encara la dels d'Acció Catalana amb allò tan risible que una "nació" és una cultura» (pàg. 143). Per a ell, la cul-

tura és la cúpula de la catedral, les flors de l'arbre. Per tal que floreixin, cal que hi hagi arbre i, a més, que sigui ben viu. A la manca d'arbre, de catedral —és a dir, d'uns fonaments sòlids i ben nodrits—, atribueix la commoció que viu Europa el setembre del 1940. En concret, es refereix a França: «Els cucs rosegaven la polpa massa deliçosa de la "douce France" fins al punt que tot hi era ja literatura [...] i semblava que la realitat ja no interessava als francesos sinó com a pretext de subtils disquisicions i prodigis d'estil» (pàg. 460). El seu «profeta» era André Gide. Per oposició a aquest model d'intel·lectual, Sales vindica aquell que és capaç de copsar el sentir de la col·lectivitat de manera que el poble es pugui veure reflectit en la seva obra, sense menyscar els valors estètics i intel·lectuals, semblantment a com ho reclamaven, en aquella època, autors tan diversos com Malraux, Thomas Mann, Kazantzakis o Dos Passos. En les lletres catalanes, Guimerà i Verdaguier esdevenen els models. De Guimerà, la poesia èpica i passatges de les seves tragèdies; de Verdaguier, *L'Atlàntida* i alguns episodis del *Canigó*. És a dir, l'obra noble, sublim, d'arrels populars: clàssica, per tant, en el sentit goethià.

En aquesta correspondència Sales es mostra reservat respecte al seu quefer de poeta. Cal tenir en compte que dues tercers parts de les composicions aplega-

des a *Viatge d'un moribund* van ser escrites els mateixos anys que les cartes. En canvi, les primeres missives —fins a començaments del 1937—, gairebé totes dirigides a Mercè Figueras, inclouen bastants poemes seus. La majoria obeeixen a una mena d'exercici epistolar de persuasió —dins dels límits d'un tracte amical—: el primer, per exemple, a la primera lletra, és un autoretrat en què l'autor es pinta, amb molt sentit de l'humor, com un monstre; en el segon explica per què, de jove, es va sentir temptat de fer-se frare; d'altres són dedicats als gira-sols, a Vallclara i a un oncle seu, al bigoti de Màrius Torres, al suspens d'equitació que el va obligar a servir a infanteria, a Napoleó... A poc a poc els versos de Sales s'espaien en les cartes als dos amics: primer, per la frenesia de la guerra; més tard, quan Sales ja és a Haití, perquè s'ha perdut una mica —no del tot— aquell esperit juganer de la correspondència primerenca. Aleshores ell es presentava poc seriosament com a poeta; en un to de broma cortesa escrivia a la Mercè: «No deixo de pensar que jo també sóc, a estones, poeta [...] i que havia trobat amb vós allò que tants de poetes no tenen, un lector. Ja veig que era massa bonic tot un lector per un sol poeta i que me l'hauré de compartir amb aquest del sanatori a qui no tinc el gust de conèixer» (pàg. 45). No és fins mig any després que manifesta al metge-poe-

ta de Lleida el seu punt de vista respecte a la inutilitat de la poesia i, en conseqüència, el sofriment que experimenta: «Jo també voldria escriure poemes, molts poemes, torrents de poemes que em volten pel cap però vet aquí que passen els anys i com més va més em detura —sobretot d'ençà d'aquesta guerra— el glacial a *quoi bon?*» (pàg. 153). Tanmateix, quasi a les acaballes de la conflagració amb un sarcasme que revela una certa lluita interna, declara: «Ja que m'és del tot impossible deixar d'escriure versos inútils com a d'altres deixar la droga, em quedaria un recurs: cremar-los» (pàg. 391). Per sort, Sales no els va cremar tots, i, amb molt d'encert, el maig del 1941 es definia —«si fos alguna cosa»— com un «poeta-pintor», enfront del «poeta-músic» (pàg. 501) que, per a ell, era Màrius Torres.

Voluntat d'explicar-se

Les darreres cartes de Sales constitueixen un testimoniatge de l'escriptor-soldat a l'exili. Com molts d'altres, pateix una nostàlgia puixant que el duu a exaltar el món que ha deixat: «Hem après d'enyorar moltes coses que abans ni ens cridaven l'atenció» (pàg. 441). Pateix la incertesa d'un destí erràtic i l'espera indefinida d'un passaport que no arriba. Ha de recórrer a les trifolgues més inversemblants per tal de comunicar-se amb els amics sense caure en els paranys de la censura. A més, Sales de-

asta el paisatge i el clima del Carib: sempre la mateixa calor, els mateixos mosquits, els mateixos cocoters, sense cap canvi d'escenari en aquesta natura que ignora les estacions i els crepuscles» (pàg. 479). Per a expressar el seu estat d'ànim es val de diverses comparacions, totes les quals apleguen un sentit semblant: «De vegades em fa efecte que tot plegat no ha estat de sobò sinó com un mal somni» (pàg. 449). «També jo tinc de vegades aquesta sensació que dius, com si m'haguessin buidat» (pàg. 455), «A moments em fa efecte com si ens haguessin baixat els fons d'un pou amb una corda i després l'haguessin retirada» (pàg. 476); en resum, «és com si la vida hagués perdut tot sentit» (pàg. 511). De tota manera, tal com Sales concedeix a l'última carta, del novembre del 1941, quan ja estan a punt d'embarcar cap a Mèxic, allò que la tempesta a San Pedro de Macoris, més que l'eterna calor i els eterns mosquits, és el sentiment d'inanitat del seu exili, la convicció que des d'aquella illa del Carib no hi ha manera de continuar lluitant, i «ja què haver-nos exiliat si no era per prosseguir el combat d'una manera o altra?» (pàg. 484).

Ramon Pla i Arxé començava un article publicat arran de la mort de Sales amb aquestes paraules: «Pocs autors com Joan Sales deixen en el lector una sensació tan viva, tan directa i intensa

de la seva voluntat d'explicar-se: d'explicar i d'explicar-ho tot com volent preservar de l'oblit o de la confusió tot allò que fou la seva experiència.⁹ Aquesta sensació, ben perceptible a *Incerta glòria*, es fa encara més palpable a les *Cartes a Màrius Torres*. Sales exposa els seus parers un cop i un altre, incansable, des d'angles ben diversos segons les circumstàncies, tothora amb una coherència remarcable i, sovint, amb una gran lucidesa. I ho fa amb tanta d'ardor que, en efecte, a voltes sembla que ens trobem davant d'un llibre de memòries. En aquest sentit, no és gens estrany que s'hagi tingut Joan Sales per un home abrandat. Ho era. Tanmateix, amb un sentit de l'humor prou sorneguer, la primera víctima del qual era ell mateix i algunes de les seves dèries: sobretot les que afectaven els seus actes, més que no pas les seves conviccions.

Aquesta combinació de tons —si no de veus— esdevé un dels incentius del recull. Un altre, la prosa de Joan Sales, tan característica. Sales mirava de fer passar tot el que escrivia pel sedàs de l'oralitat: «No he escrit mai, ni en poesia ni en novel·la, res que no pogués dir de paraula.»¹⁰ Fluent, modulada, precisa i versàtil —per bé que de tant en tant se li escapin certes descurances, imputables a les condicions en què escrivia. I sempre amb un ritme vigorós, enèrgic, decidit. A propòsit d'una selecció de poemes,

Màrius Torres feia unes consideracions sobre l'estil de Sales que ens semblen del tot encertades per a definir la seva prosa: «L'estil és tal vegada allò que en aquests poemes resulta més impressionant, sobretot per la seva disciplina. El lector sent com si cavalqués un poltre potent, capritxós, impulsiu —i amb un encasellament perfecte. És un estil *amb cos*: ossos, músculs, nervis i tendons.»¹¹ Només així es pot parlar, com Sales ho va fer, amb tant d'abrivament, del poder i de la glòria.

1. A tall d'exemple: la primera convocatòria del premi Narcís Oller de contes i narracions, l'any 1937, va guanyar-la Lluís Ferran de Pol, i Pere Calders va quedar-hi finalista; dos joves narradors que aleshores tot just començaven a despuntar.

2. *La catriu de la guerra. Una enquesta*, «Serra d'Or», núm. 319, abril de 1986, pàg. 42.

3. Joan Rendé i Masdeu, *Joan Sales en el combat literari*, «Avui», 9-XI-1980.

4. Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres*, Club editor, Barcelona, 1976.

5. Vegeu, per exemple, els articles *Contra alguns errors divulgats* (núm. 5, pàg. 7), *El senyor Oliver, de Sabadell* (núm. 13, pàg. 15) i *La Renaixença Militar* (núm. 15, pàgs. 13-14).

6. Pere Calders, *Joan Sales, un compatriota exemplar*, «El País», 20-XI-1983.

7. Joan Triadó, *L'escriptor que venia de lluny*, «Avui», 23-XI-1983.

8. Vegeu, per exemple, *Els òrdes* (núm. 12, pàgs. 8-10, 12 i 14), *Potser que prou «cultura»* (núm. 20, pàgs. 3-4) i, sota el pseudònim de Masades de Segura, *L'èstica guimeraniana* (núm. 19, pàg. 12).

9. Ramon Pla i Arxé, *L'obra literària de Joan Sales*, «Avui», 23-XI-1983.

10. Mercè Ibarz, *El pensament fermat de Joan Sales*, «L'Avenç», núm. 67, gener de 1984, pàg. 15.

11. Màrius Torres, *Poesies*, Ariel, Barcelona, 1964⁴, pàg. 235.